

Fedeles Tamás

A pénz útja

A magyar–szentszéki pénzügyi kapcsolatok geográfiája és dinamikája a késő középkorban

1320 tavaszán Rufinus de Civinio, XXII. János pápának (1316–1334) a Magyar Királyság területére küldött adószedője (*collector*), félvén az utakon rá leselkedő veszélyektől (*timens viarum pericula*) az általa összegyűjtött 750 forintot és 13 cseh garast a firenzei Bardi kereskedőtársaság tagjainak adta át (*fecit cambium*), hogy ők juttassák el a pénzt az avignoni pápai udvarba.¹ 1337 őszén Galhardus de Carceribus, a Lengyel és a Magyar Királyság területére kinevezett kollektor arról panaszkodott XII. Benedek pápának (1334–1342), hogy a lengyel területen működő kereskedők megbízhatatlanok (*homines incerti*), nem talált ugyanis olyan társaságot, amelyik egy éven belül biztosan eljuttatta volna a náluk elhelyezett összeget az Apostoli Kamarába.² 1375 szeptember végén velencei kereskedők a magyar és a lengyel területről befolyt 3060 magyar aranyforintot adták át Bernát bolognai püspöknek, a pápa itáliai kincstárnokának.³ Egy hónappal később pedig István fia Péter pápai adószedő személyesen fizette be Avignonban a kamara munkatársainak az általa Krakkóból szállított 1000 forintot.⁴ Conradus Cardini de Florentia váradi lektor 1421 novemberében–decemberében összesen 1170 forintot fizetett be Rómában magyar egyháziak megbízásából.⁵ E szubjektíven válogatott néhány adat is megfelelően szemlélteti a pápai udvar, pontosabban annak a 14. század során központi jelentőségűvé váló intézménye, a *Camera Apostolica* és a Kárpát-medence közt fennálló kapcsolatok folyamatosságát.

Tanulmányomban e terület legfontosabb tendenciáit tekintem át a 14. század elejétől kezdve egészen a 15. század derekáig. Vizsgálódásaimat az 1301-ben a Magyar Királyság területére (is) kinevezett Bonaiutus de Casentino,⁶ valamint az utolsó ismert, e régióban működő szentszéki adószedő, az 1448-ban megbízott Tatai Bálint⁷ tevékenysége által behatárolt periódusra terjesztem ki. Munkámban azonban nem pusztán a kollektorokra, hanem a Magyar Királyság területéről az Apostoli Kamarába irányuló pénzforgalom átfogó, a legfontosabb tendenciákat bemutató áttekintésére is fókuszálok.

¹ Mon. Vat. I/1. 38.

² Theiner (ed.) 1859–1860. I. 545. sz.; Artner 2004: 60. sz.

³ Mon. Vat. I/1. 460; MPV IX. 48.

⁴ Cameralia I. 473. sz.

⁵ Fedeles 2018a: 1. táblázat.

⁶ Maléth 2017; Maléth 2020: 264–266, 24. sz.

⁷ MREV III. 134–135; Karlinszky 2014: 97.

A pápaság pénzügy- és az ettől elválaszthatatlan adópolitikájában a 14. század jelentős átalakulást hozott. Az egyes főpapok kinevezési illetéke (*servitium*), valamint a kisebb javadalmakra kivetett adó (*annata*) a pápaság avignoni korszaka alatt vált általánossá a részegyházakban. Ezek a bevételek a helyi klérustól beszedett tizedekkel és egyéb tételekkel egészültek ki. XXII. János pontifikátusa idején a pénzügyigazgatás csúcsszerve, az Apostoli Kamara jól szervezett központi hivatallá fejlődött, mely a nyugati kereszténység teljes területét lefedő adószedői hálózatot épített ki és tartott fent. Az összegyűjtött pénz célba juttatása többféle módon történhetett. Szükség esetén a kollektori körzetben is felhasználhatták, például beszerzésekre a pápai udvar számára, illetve a körzetekben működő szentszéki diplomaták, futárok költségeire egyaránt fordíthatták a teljes összeget vagy annak egy részét. A pápai legátusok, illetőleg a római Kúriába igyekvő egyháziak, sőt a kollektorok is elszállíthatták az adóként beszedett javakat.⁸ Mindazonáltal a pénz Avignonba, majd később Rómába juttatásában egyre fontosabb szerepet játszottak az elsősorban toszkán kereskedőtársaságok és a bankházak, mint például az Alberti, a Spini, a Medici és a Bardi cég.⁹ Tanulmányomban a következő kérdésekre keresem a választ: Miként szervezték meg a 14. század elejétől a 15. század közepéig tartó időszakban a Kárpát-medence területén a Szentszéknek fizetendő adó begyűjtését? Voltak-e regionális jellemzői a pénztranszportnak? Milyen útvonalakat használtak a pénz célba juttatására? Mely bankházak szolgáltatásait vették igénybe a magyar egyháziak?

AZ ADÓSZEDŐK

A 14. század első évtizedében a közép-európai régióban működő pápai adószedők határokon átívelő illetékességi köre éppen kialakulóban volt, így még magában foglalta a Német-római Birodalom területét, a cseh, a morva és a lengyel térséget, valamint a Kárpát-medencét egyaránt. A kollektori körzetek kialakulása, majd állandósulása hosszabb folyamatot vett igénybe, melynek során először a cseh, a morva, a lengyel és a magyar területek alkották az egységes kelet-közép-európai tizedsedő körzetet. Némi átalakulás következtében 1317 és 1337 között a Magyar Királyság önálló, majd ezt követően 1391-ig a Lengyel Királysággal közös adószedői körzetként, azaz *collectoriaként* működött.¹⁰ E kerülethez tartozott a boroszlói egyházmegye is, habár az 1335-től politikailag a Cseh Királyság tartománya volt. Ugyanakkor a dalmát egyháztartományok, így a Spalato joghatósága alá tartozó tengermelléki horvát püspökségek a velencei adószedői kerület részét képezték.¹¹ A kései Anjou-kortól (1382–1386), illetőleg Luxemburgi

⁸ Kirsch 1894; Fink 1930–1931; Lunt 1934; Despy 1952; Weakland 1968; Schuchard 2000; Kowalski 2011; Cameralia I. xxxi–xxxix.

⁹ Renouard 1941; Roover 1948a; Denzel 1994.

¹⁰ Fejérpataky 1887: 509–513; Gasnault 1958: 376.

¹¹ Favier 1966: 721.

Zsigmond uralkodása (1387–1437) kezdetétől – némi ingadozást követően – a Magyar Királyság és a hozzá tartozó területek ismét önálló körzetet alkottak. Petrus Stephani de Monasterio 1375-ben benyújtott számadását követően korunkra egyetlen hasonló magyar vonatkozású dokumentum sem maradt,¹² noha pápai adószedők továbbra is tevékenykedtek a Kárpát-medencében.

A kollektorok a 13. századtól tűnnek fel a forrásokban, ugyanis a korábbi időszakban a legátusok feladata volt a különböző szentszéki segélyek, adók begyűjtése. A 14. század első évtizedeiben a kollektorok fő feladatát az jelentette, hogy összegyűjtsék és eljuttassák a pápai udvarba az egyháziakra kivetett tizedet, valamint a XXII. János által bevezetett adót, melyet a pápa által adományozott kisebb egyházi javadalmak első éves jövedelmére, továbbá az üresedésben lévő és a következő három évben megüresedő javadalmakra róttak ki. Az adószedők további politikai, diplomáciai megbízásokat is elláthattak. A legátusok és a kollektorok az egyházi hierarchián belül betöltött státuszuk révén különültek el egymástól: legátussá a bíborosok váltak, míg az alacsonyabb rangú klerikusok nunciusként működtek.¹³ A kollektorok összetett feladatkörét szemléltetik a tisztség hivatalos iratokban feltűnő elnevezései is (*collector apostolicus, collector et receptor, nuntius et collector*).¹⁴

A vizsgált másfél évszázadban 48 fő kapott Magyarország területére is kiterjedő kollektori kinevezést (*I. táblázat*),¹⁵ azonban mindössze hét fő tevékenységéről rendelkezünk részletesebb ismeretekkel a korunkra maradt számadáskönyvek (*rationes*) nyomán.¹⁶ A fölélt időintervallumot tekintve e kötetek az 1317 és 1375 közötti években folytatott gyűjtés eredményeit tartalmazzák. Ezek közül a legterjedelmesebbek és kétségtelenül a legismertebbek az 1332–1337 között tevékenykedő adószedők, Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato korunkra maradt számadásai.¹⁷ A kollektorok közül többen csak pápai kinevező bullával rendelkeztek, tényleges adószedői tevékenységük nem igazolható. Közéjük tartozott – mások mellett – az ország két érseke és 12 megyéspüspöke, akik 1388-ban kaptak megbízást VI. Orbán pápától.¹⁸ A kollektorok jelentős része itáliai (15 fő), valamint francia (10 fő) származású klerikus volt, ami a pápai udvarral fennálló szoros kapcsolataikat jelzi. A pápaság avignoni időszaka idején szinte kizárólag francia klerikusok érkeztek a Kárpát-medencébe, majd 1378 után az olaszok vették át a helyüket. A kollektoroknak alaposan ismerniük kellett az Apostoli Kamara működését, az adószedés egyházi jogi hátterét, és természetesen pénzügyi tapasztalatokkal, jó szervezőképességgel és latin nyelvi kompetenciákkal is rendelkezniük kellett. Azt, hogy az adószedői munka mekkora felkészültséget

¹² Mon. Vat. I/1. 464–520; MPV IX. 53–107.

¹³ Schuchard 2000: 261; Maléth 2020: 54–88.

¹⁴ Fedeles 2017: 35.

¹⁵ A magyarországi kollektorok tevékenységének részletes elemzését egy készülő, nagyobb munkában tervezem elvégezni.

¹⁶ Mon. Vat. I/1. Lásd még Fejérpataky 1887.

¹⁷ Mon. Vat. I/1. 39–405.

¹⁸ Artner 2004: 89. sz.

igényelt, jól mutatja, hogy 13 fő rendelkezett jogi végzettséggel.¹⁹ A külföldi klerikusok közül többen is magyar egyházi javadalomhoz jutottak, jövedelmük kiegészítése mellett ez elősegítette kapcsolati háló kialakítását a helyi egyháziakkal, melynek révén végső soron a munkavégzésük is gördülékenyebbé vált. Galhardus de Carceribus például francia javadalmi mellett a titeli társaskáptalan préposti méltóságát viselte (1336–1344), majd pedig a csanádi püspöki székbe emelkedett (1344–1345).²⁰ Petrus Stephani de Monasterio igen sok magyar javadalmat tudhatott magáénak; egy-egy egri (1360–1376), esztergomi (1373–1390) és boroszlói (1375–1376) kanonoki stallumot, a szabolcsi főesperesi hivatalt (1361–1375), a kalocsai éneklőkanonoki (1361) és a dömösi préposti (1374–1379) méltóságot, a felhévizi és az esztergomi stefanita ispotályos rendház előljáróságát (1390–1392), valamint az esztergomi székesegyház Szűz Mária-oltárának igazgatóságát (1373–1390).²¹

1. táblázat

*A Magyar Királyság területére kinevezett pápai adószedők (1301–1448)*²²

Nr.	Évkör	Név	Kollektória	Származás
1.	1301–1309	Bonaiutus de Casentino	cseh, magyar, lengyel, morva	itáliai
2.	1301	magister Gabriel	német, magyar, cseh, lengyel	itáliai
3.	1317–1320	Rufinus de Ciuinio	magyar	itáliai
4.	1330	Jakob Heckler	magyar	német
5.	1331–1337	Iacobus Berengari	magyar	francia
6.	1331–1334	Raimundus Bonofato	magyar	francia
7.	1333–1339	Iacobus de Lengres	magyar	francia
8.	1334–1341, 1344	Galhardus de Carceribus	magyar, lengyel, cseh	francia
9.	1337–1342	Petrus Gervasii	magyar, lengyel	francia

¹⁹ Bonofato, Lengres, Carceribus, Cabrespino, Villegrandi, Pensauro, Radolina, Cauaciis, Cellmo, Ponte, Castiglione, Piscia, Benzi da Gualdo.

²⁰ Maléth 2020: 277–279, 44. sz.

²¹ Fedeles 2018b: 587.

²² AAV Cam. Ap., Coll. vol. 180–184, vol. 350, fol. 81v–82r, vol. 353, fol. 20r–21r, 227v–229r, vol. 358, fol. 180r; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 1, fol. 92r, 269r; AAV Arm. XXXIII, vol. 12, fol. 84r, 126v–127v, 164r, 189r, 227v–228r, 278r, 283r, 297r–v; AAV Instr. Misc. 476, 2782, 6612. sz.; AAV Reg. Vat. vol. 264, fol. 23r–28v, 53r–55v, 59v–60r, 76v, 81r, 116v, 132v, 138rv, 164v–165r; vol. 265, fol. 119rv, 146rv, 168rv, 179r, vol. 276, fol. 49v; vol. 310, fol. 94v–95v; ASRo Camerale I, vol. 1711, fol. 19r; Theiner (ed.) 1859–1860, I. 386–387, 412–413, 536–540, 605–606, 612, 615–616, 643, 668–670, 675, II. 114, 142, 161–163, 251; Artner 2004: 52–96. sz.; Mon. Vat. I/1; MPV IX; MREV III. 134–135; BP III. 62–63, 98, 100–103. sz.; Fejérváthy 1887; Kirsch 1894: xxxi–xlvi; Gasnault 1958: 375–376, 388, 393; Higounet 1976; Fedeles 2017, 2018a; Maléth 2017.

<i>Nr.</i>	<i>Évkör</i>	<i>Név</i>	<i>Kollektória</i>	<i>Származás</i>
10.	1344–1357, 1359–1363, 1371	Arnoldus de la Caucina	magyar, lengyel	francia
11.	1359 1371	Johannes de Cabrespino	magyar, lengyel német, cseh, lengyel, ma- gyar	francia
12.	1351	Johannes Wissegradensis	cseh, lengyel, magyar	cseh
13.	1360	Andreas de Secullo	magyar	itáliai
14.	1363	Bertrandus de Villegrandi	magyar, cseh, lengyel	?
15.	1371	Johann Schadland de Wichterich	német, magyar, cseh, len- gyel	német
16.	1372–1373	Helias de Vodronio	német, magyar, cseh, len- gyel, porosz, svéd	francia
17.	1372–1373, 1375	Johannes Andree	magyar, lengyel	magyar
18.	1372–1375	Petrus de Albiartz	magyar, lengyel	francia
19.	1373	Johannes	magyar	?
20.	1372–1378	Petrus Stephani de Mo- nasterio	magyar, lengyel	francia
21.	1377	Bernardo de Bonnevalle	magyar, lengyel, dalmát	itáliai
22.	1381–1386	Johannes de Pensauero	magyar	itáliai
23.	1382	Demeter esztergomi érsek	magyar, lengyel	magyar
24–37.	1388–1389	a két magyarországi érsek és a 12 megyéspüspök	magyar	magyar, kül- földi
38.	1389	Petrus de Radolina	magyar, lengyel	lengyel
39.	1389–1391	Johannes Mancus de Napoli	magyar, lengyel	itáliai
40.	1389–1392	Rogierius de Cauaciis de Mediolano	magyar	itáliai
41.	1393	Vilhelmus de Cellmo	magyar	itáliai
42.	1396–1399	Antonius de Ponte	magyar	itáliai
43.	1403	Branda de Castiglione	magyar	itáliai
44.	1407	Henricus de Piscia de Mediolano	magyar	itáliai
45.	1408–1410	Andrea dei Benzi da Gualdo	magyar	itáliai
46.	1418–1420	Conradus de Cardinis de Florentia	magyar, dalmát, horvát, szerb	itáliai
47.	1439	Iohannes de Dominis	magyar	itáliai
48.	1448	Valentinus de Tatha	magyar	magyar

GYŰJTÉS A RÉSZEGYHÁZAKBAN

A kollektorok tevékenysége a pápai kinevezéssel és egyéb, a küldetésükhöz illeszkedő felhatalmazások, ajánlólevelek kiállításával vette kezdetét, ezt követően pedig kijelölt állomáshelyükre utaztak. Ott bemutatták megbízólevelüket az uralkodónak, majd az ő hozzájárulását követően láthattak munkához. A vizsgált másfél évszázadban a pápai adószedők tevékenységét bel- és külpolitikai események egyaránt befolyásolták. A 14. század első két évtizedében a magyar koronáért zajló vetélkedés nehezítette, sőt sokszor akadályozta is a gyűjtést.²³ I. Károly (1301–1342) hatalmának megszilárdítását követően maga az uralkodó vonakodott hozzájárulni az adó beszédéséhez. Hiába érkezett az 1331 tavaszán kinevezett Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato Visegrádra, a király csak több mint egy év elteltével engedélyezte számukra a tizedszedést, miután a pápa a beszédett összeg harmadrészét átengedte az Anjou uralkodó számára.²⁴ 1371–1372-ben ugyan XI. Gergely (1370–1378) több adószedőt is küldött I. (Nagy) Lajos (1342–1382) országaiba, ők azonban hónapokig tétlenségre voltak ítélve, a király ugyanis nem járult hozzá az adószedéshez, mivel országa anyagi erőforrásait a Balkánon egyre nagyobb veszélyt jelentő oszmánok ellen kívánta felhasználni. Végül Petrus de Monasterio diplomáciai tárgyalásokat követően, 1373 késő őszen kezdhetett munkához a magyar–lengyel kollektória területén.²⁵

Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) regnálásának első évtizedében a szentszéki kollektorok általában az uralkodó támogatásával szedték az adót, noha ennek az ellenkezőjére is akad példa.²⁶ A 15. század elején azonban a helyzet gyökeresen megváltozott. A Zsigmond ellen trónkövetelőként fellépő Nápolyi Lászlót a székhelyét Rómában tartó IX. Bonifác pápa (1389–1404) és a magyar püspöki kar egy része nyíltan támogatta, sőt 1403 augusztusában Kanizsai János esztergomi érsek a pápai legátus jelenlétében egy alkalmi koronát helyezett László fejére. Az esemény nyomán kialakult belpolitikai válság a magyar–szentszéki kapcsolatokban is komoly törést okozott. Az uralkodó ugyanis megtiltotta a magyar egyháziak számára az Apostoli Kamarába történő befizetéseket, 1404-ben pedig kiadta a királyi tetsvényjogot (*placetum regium*), amelyben uralkodói jóváhagyáshoz kötötte a magyar egyházi javadalmak betöltését, továbbá a Szentszék által kiadott oklevelek kihirdetését is.²⁷ Mindez természetesen az ország területére küldött pápai adószedők sikeres működését is akadályozta, hiszen hiába neveztek ki IX. Bonifác utódai, VII. Ince (1404–1406) és XII. Gergely (1406–1415) kollektorokat, azok a magyar klérus tagjaitól nem tudták behajtani az adót. A helyzet a nagy nyugati egyházszakadást felszámoló konstanzi zsinat (1414–1418)

²³ Csukovits 2012: 57–85; Zsoldos 2013.

²⁴ Fejérfpataky 1887: 510; Fraknói 1901: 167; Rác 1996: 66.

²⁵ Fedeles 2017: 38–39.

²⁶ 1393-ban például a király kifejezetten megtiltotta az erdélyi plébánosoknak az éves jövedelmük felének befizetését. Vö. UGDS III. 1302. sz.

²⁷ Fedeles 2018c: 85–87.

utolsó éveiben rendeződött, azt követően a magyar egyháziak ismét rendszeresen vállalták a *servíciumok* és az *annáták* befizetését az Apostoli Kamarába, s többé-kevésbé teljesítették is az ígéretüket.²⁸ Így közel egy évtized elteltével Conradus Cardini de Florentia váradi olvasókanonok személyében ismét kollektor érkezett a Kárpát-medencébe (1418). Ennek ellenére sem az ő, sem pedig a Kárpát-medence területére kinevezett utolsó két ismert pápai adószedő, Iohannes de Dominis és Tatai Bálint tényleges tizedszedői tevékenységéről nem rendelkezünk ismeretekkel. Mindez a fokozatosan erősödő oszmán veszéllyel hozható összefüggésbe, ugyanis Zsigmond az egyházi intézményekre kivetett terheket, valamint a betöltetlen egyházi javadalmakból származó bevételeket felhasználva kezdett hozzá a déli végvárrendszer kiépítéséhez. Ennek következtében az Apostoli Kamarának be kellett érnie a magyar klerikusok *servícium-* és *annata*-befizetéseivel, a tizedek és további adók beszedéséről kénytelen volt lemondani.²⁹

Az adók begyűjtése magától értetődő módon nem egyszemélyes vállalkozás volt: a munka megkezdése előtt a kollektoroknak ki kellett alakítaniuk a megfelelő infrastruktúrát, és fel kellett állítaniuk a kollektori irodát. Mivel nagy kiterjedésű földrajzi területen szervezték meg a gyűjtést, az adószedést irányító szentszéki hivatalnokok alkalmazotti köre, korabeli terminológiát használva a kollektori familia meglehetősen népes volt. A kollektori kerületen belüli, valamint az Apostoli Kamarával fenntartott folyamatos információáramlást állandó és alkalmi hírvivők, követek biztosították, az adminisztrációs feladatokat pedig írnokok, jegyzők végezték el. Az említetteken kívül további kiszolgáló személyzetre is szükség volt, többek között lovászra, kocsisra, szakácsra, házi szolgálókra. Az állandó alkalmazottak mellett az adószedők alkalomszerűen helyismerettel rendelkező tolmácsokat, valamint a pénztranszporthoz szállító és őrszemélyzetet is a szolgálatukba fogadtak.³⁰ Arnoldus de la Caucina korunkra maradt hagyatéki leltára alapján elmondható, hogy a klerikus közvetlen személyzetét 20 fő alkotta.³¹ Az egyes egyházmegyék területén a munkát a kollektor által kinevezett altizedszedők (*subcollectores*) szervezték meg, akik további alkalmazottak segítségével végezték feladatukat. Noha az újonnan kinevezett kollektorok valamilyen, korábban a kerületben működő altizedszedőt elmozdíthatták, számos példa mutatja, hogy elődeik megbízható embereit ők is szolgálatukba fogadták, ezáltal biztosítva a munka folyamatosságát. Általában a helyi klérus, elsősorban a székeskáptalanok tagjai közül kerültek ki a *subcollectorok*, hiszen ők ismerték az adott régió egyházi javadalmait, topográfiáját, illetve beszéltek a mindennapokban használt helyi nyelvet. Bizalmi állás lévén, e beosztásban esetenként az adószedők rokonai, közeli ismerősei is feltűntek.³² Az 1330-as években a magyar kollektori körzetben tevékenykedő pápai adóbehajtók egyházmegyénként két-három

²⁸ Ennek részleteire, a tendenciákra: Fedeles 2014.

²⁹ Fedeles 2018a: 120–121.

³⁰ Schuchard 2000: 274.

³¹ MPV II. 278. sz.

³² Favier 1966: 102–103; Fedeles 2017: 59–61.

altizedszedőt neveztek ki,³³ majd egy 1370-es pápai utasítás nyomán egyházmegyénként már legfeljebb egy *subcollector* alkalmazása volt lehetséges.³⁴ 1371 tavaszán ráadásul a Caucina számára kiállított kinevező bullájában XI. Gergely pápa összevonta a kisebb területű egyházmegyéket, így kettő alkotott egy altizedszedői körzetet.³⁵ A felsoroltak mellett a beszedett adó célba juttatása érdekében távolsági kereskedők, bankfiókok, külhoni egyházi intézmények szolgáltatását is igénybe vették. Ebből következően valószínűleg nem túlzó annak feltételezése, hogy a Kárpát-medencében (is) tevékenykedő kollektorok munkáját közvetlenül és közvetve megközelítőleg 50–100 fő segítette.

A kollektorok természetesen több alkalommal is bejárták az általuk felügyelt teljes kerületet. Ez persze jelentős távolságok megtételét jelentette, ami a korabeli közlekedési viszonyokat tekintve korántsem bizonyult egyszerű feladatnak. Különösen sokat utaztak a közös magyar–lengyel kollektori kerület irányítói, nekik mindkét területen szükségük volt egy-egy, bázisul szolgáló állandó rezidenciára. Petrus de Monasterio magyarországi állandó székhelyét a budafelnehízi stefanita rendházban rendezte be, míg Krakóban elődje, Arnoldus de la Caucina házát használta. Ezek mellett kimutathatóan rövidebb-hosszabb időt töltött Budán, Visegrádon, Egerben és Boroszlóban, továbbá az is bizonyos, hogy a kerületéhez tartozó érseki és püspöki központokban is megfordult.³⁶ Rufinus de Civinio számára pécsi kanonoki és főesperesi háza szolgálhatott bázisul adószedői tevékenysége idején.³⁷ Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato 1332-es erdélyi körútja forrásokkal igazolható.³⁸ Jacobus de Lengres 1339 tavaszán, Pécsen hunyt el, és ennek hírére az éppen Lengyelországban tartózkodó munkatársa, Petrus Gervasii a dél-dunántúli városba utazott, és ott másfél hónapot időzött.³⁹

Az adóztatásra egyházmegyénként került sor, és a befizetésekre több alternatíva is létezett. Egyrészt az adóalanyok a kijelölt időpontokban felkereshették a *subcollectort* állandó rezidenciáján, s ott rótták le a rájuk eső hányadot, másrészt pedig maguk az altizedszedők, illetve az általuk alkalmazott munkatársak is bejárhatták körzetüket s átvehették az adót. Ez utóbbi eljárás lehetett az általánosabb, amint azt az 1332–1337-es tizedszedés erdélyi példája is mutatja.⁴⁰ A felsoroltak mellett az is bevett gyakorlatnak számított, hogy az egyházmegye papsága a helyi *ordinarius*hoz vitte a tizedet.

A befolyt adót az egyházmegyei központokban, elsősorban a jelentősebb egyházi intézményekben, illetve a *subcollectorok* a saját lakásukon helyezték el, ahol gondoskodtak a biztonságos őrzésről. 1335-ben például a zágrábi székesegyház sekrestyéjében deponálták a püspöknek, a székeskáptalan tagjainak, valamint

³³ Fejérpataky 1887: 510.

³⁴ Monaco 1973: 280–282.

³⁵ MPV II 238. sz.

³⁶ Fedeles 2017: 47–52.

³⁷ Fedeles–K. Németh 2006: 420–421.

³⁸ Hegyi 2010: 11.

³⁹ Fejérpataky 1887: 515.

⁴⁰ Hegyi 2010: 15–17.

a város klerikusainak a befizetéseit.⁴¹ 1340 februárjában pedig Miklós bácsi főesperes, Galhardus de Carceribus altizedszedője – főnöke lengyelországi tartózkodása okán – különböző egyházi épületekbe (*in ede sacra*) vitette a beszedett javakat.⁴² Buzai Miklós egri kanonok és pankotai főesperes altizedszedő egri házában 3000 forintot őrzött a beszedett adókból (1376).⁴³ A begyűjtött adót pedig bizonyos időközönként – az erdélyi egyházmegye területéről például az 1330-as években félévente – eljuttatták a kollektorhoz.⁴⁴ Természetesen a szentszéki adószedők az egyházmegyékből hozzájuk küldött pénz mellett maguk is szedték az adót. 1392. december elsején például Rogerius de Cauaziis Budán állított ki sajátkezűleg (*propria manu scripsit*) egy nyugtát Domokos leleszi premontrei prépost számára a kétévi tized fejében átvett 20 aranyforintról.⁴⁵

A beszedett pénz tárolásához és szállításához erszényekre, zsákokra, ládákra és lakatokra egyaránt szükség volt, sőt, krakkói házában Caucina egy nagy széfet (*thesaurus magnus*) is elhelyezett.⁴⁶ A 14. század első felében a Kárpát-medence területén forgalomban lévő számtalan fizetőeszköz beváltása⁴⁷ mellett, a kollektorok feladatát egy-egy esetben a természetben lerótt adózás is tovább nehezítette, hiszen a szállítás mellett az ebből származó tételeket pénzzé is kellett tenni. Habár a vizsgált korszakban a magyar–lengyel kollektoriában már nem bukkantak fel sem élő állatok, sem pedig állati eredetű nyersanyagok, mint például Észak-Európában,⁴⁸ azonban veretlen ezüst, ezüst serlegek, díszes kardövek néhány alkalommal még feltűntek a tized ellentételezéseként.⁴⁹

Az összegyűjtött adók egy részét a kollektori körzetben használták fel, hiszen az adószedőapidíját, a saját és famíliája, valamint alkalmazottai megélhetését, a szükséges beszerzéseket (élelmiszer, írószer, papír, tárolóeszközök stb.) és a futárok költségeit egyaránt fedezni kellett. Ezek nem voltak jelentéktelen összegek, ahogyan ezt Rufinus de Civino esete is jól példázza. Az általa 1317 és 1320 között begyűjtött közel 3000 forintból az őapidíja 1744 forintra rúgott.⁵⁰ Amint azt korábban már láthattuk, az 1330-as évektől a beszedett tizedek harmadrészét pedig a magyar uralkodó használhatta fel. A fennmaradó összeg több csatornán keresztül is eljuthatott az Apostoli Kamarába. Az összegyűjtött javakat a területen tevékenykedő pápai legátusok, a pápai Kúriába igyekvő más egyháziak, sőt maguk a kollektorok is elszállíthatták. Mindazonáltal a vizsgált időszakban

⁴¹ Mon. Vat. I/1. 403.

⁴² Mon. Vat. I/1. 416.

⁴³ Theiner (ed.) 1863: 460. sz.

⁴⁴ Hegyi 2010: 17.

⁴⁵ MNL OL DF 233994.

⁴⁶ Mon. Vat. I/1. 406–407; MPV II. 278. sz.

⁴⁷ Ennek részleteire: Kropf 1901.

⁴⁸ Izlandon, a Feröer-szigeteken és Grönlandon például nem volt ritka, hogy bálna- és fókahúst adtak az adó fejében. Angliában és Írországban a készpénzhiány miatt 1426-ban élőállattal, gyapjúval és állatbőrrel fizettek. Schuchard 2000: 63.

⁴⁹ AAV Instr. Misc. 426. sz.; Mon. Vat. I/1. 196, 270, 291–292.

⁵⁰ Kropf 1901: 239.

a kollektorok egyre gyakrabban vették igénybe a kereskedőtársaságok, bankházak szolgáltatásait.

A PÉNZTRANSPORT ÚTVONALAI

A Kárpát-medencéből az összegyűjtött pénzt több útvonalon is elszállíthatták Avignonba, majd a 14. század végétől Rómába. A döntést a földrajzi adottságok mellett politikai tényezők is befolyásolhatták. Magyarországról Velencén át vezetett közvetlen útvonal Itáliába, ahonnan mind a pápaság province-i székhelyére, mind pedig az Örök Városba eljuthattak a pénzszállítmányok. A Buda és Velence közti utazás azonban nem mindig volt biztonságos, ezért előfordult, hogy maguk a pápák utasították (pl. 1331, 1336, 1354) a Magyarországon tevékenykedő kollektorokat, hogy az utakon leselkedő veszélyek miatt a jóval távolabbi Bruggébe szállítsák a pénzt.⁵¹ 1372-ben például a magyar–velencei háború akadályozta a pénzforgalmat,⁵² ezért Petrus de Monasterio kollektor az országban tartózkodó Agapitus bíboros legátusnak adta át a pénzt, aki maga vitte azt Avignonba.⁵³

1. térkép (© Fedeles Tamás, Nagy Béla)

⁵¹ Renouard 1941: 148.

⁵² Teke 1979: 29.

⁵³ Mon. Vat. I/1. 458.

Petrus Gervasii megbízatása végeztével, 1342 júniusában hagyta el állomás helyét, majd Avignon felé vette az irányt (1. térkép).⁵⁴ A nála lévő összeggel famulusai kíséretében Kapronca, Körös, Zágráb, Modrus érintésével érkezett Zenggbe. Itt néhány nap betegeskedést követően hajóra szállt, és társaival Velencébe indult. Velencében azonban nem talált sem olyan kereskedőket (*mercatores*), sem pedig bankfiókokat (*societates*), amelyeknek az általa szállított pénzt átadhatta volna, saját maga pedig az utakon leselkedő veszélyek miatt (*propter viarum discrimina*) nem merete azt a Kúriába vinni, ezért instrukciókat kért a pápai udvarból. Mintegy két hónapot várakozott a Lagúnák Városában, és erre az időre a velencei Szent János és Pál domonkos kolostorban helyezte biztonságba a nála lévő pénzt. Miután a *Camera Apostolica* vezetőjének utasítása megérkezett, a pénzt magához véve társaival Ferrarába hajózott, majd onnan Genovába lovagolt, ahol ismét tengerre szállt és Monacóig vitorlázott. Ott az adószedőt egy félreértés miatt őrizetbe vették annak ellenére, hogy menlevéllel rendelkezett. Négy forint váltságdíj fejében azonban hamarosan folytathatta útját Nizzán keresztül Avignonba.⁵⁵

Az utakon leselkedő veszélyek mellett további körülmények is akadályozhatták vagy késleltethették a pénz Apostoli Kamarába juttatását. Ezek között említhetjük például Jacobus de Lengres *collector* halálát, mely kiküldetése közben, Pécsert érte. Az általa beszedett adó egy részét, valamint az általa használt zsolozsmáskönyvet egy bizonyos Wluingi nevű budai polgár őrizte meg és adta át Petrus Gervasiinak 1339 májusában, majd elhunyt kollégája hagyatékának fennmaradó részét az adószedő júniusban László pécsi püspöktől vette át.⁵⁶ 1340-ben a tatárok lengyelországi betörése okozott riadalmat az országban,⁵⁷ éppen ezért Petrus Gervasii a nála lévő 300 forintot Szatmári Tamás domonkos provinciálissal a biztonságosabb Zágráb városába szállíttatta. A helyzet azonban tovább bonyolódott, ugyanis két hónappal később a pápai adószedő hírét vette a Domonkos-rendi előljáró halálának. A derék szentszéki hivatalnok azonnal intézkedett, és két zágrábi kanonokot bízott meg a – vélhetőleg a székesegyházban őrzött – pénz Zenggbe szállításával. Ott a kanonokok az Itáliába induló zarándokokkal együtt hajóra szálltak, majd Velencébe hajózva az összeget a Szent János és Pál domonkos kolostorba vitték.⁵⁸

Velencébe természetesen szárazföldön is el lehetett jutni, de az Alpokon történő átkelés nehezítette a közlekedést. Az 1330-as években azonban a pénzszállítók alkalmanként ezt az útvonalat is igénybe vették, amint azt a következő példa is szemlélteti. Egy ízben Jacobus Berengarii Szatmári Miklós budai kereskedővel tekintélyes összeget, 8000 aranyforintot küldött Velencébe, ám a kereskedőt

⁵⁴ Petrus Gervasii útvonalára: Mon. Vat. I/1. 434–436.

⁵⁵ Mon. Vat. I/1. 434–436; Fejérpataky 1887: 517. Jóllehet a számadáskönyvben Nizza Monaco előtt szerepel, a két város földrajzi elhelyezkedését tekintve azonban bizonyosan Monacóban kötöttek ki.

⁵⁶ Mon. Vat. I/1. 421–422.

⁵⁷ Ennek hátterére: Piti 2001.

⁵⁸ Mon. Vat. I/1. 433.

a mai Ausztria területén elfogták, s csak igen tetemes, 2544 forint váltságdíj kifizetését követően folytathatta az útját.⁵⁹

A Németalföldön át vezető útvonal rekonstruálásához szintén Petrus Gervasii itineráriuma nyújt fogódzót. A kollektor 1338 májusának elején indult Avignonból, majd június végén nyugati irányból érkezett új állomáshelyére, ami nem meglepő annak ismeretében, hogy a korábbi években Flandria területén működött hasonló munkakörben.⁶⁰ A pápai megbízás kézhezvételét követően minden bizonnyal először Párizs érintésével Bruggébe utazott, ahol holmiját magához véve Boroszló és Krakkó érintésével folytatta útját a Kárpát-medence irányába. Pozsonynál lépett az országba, és onnan a városbíró⁶¹ egyik famulusa kísérte Esztergomba.⁶² 1375 őszén ugyanezt az útvonalat követte, csak ellentétes irányban Petrus de Monasterio, aki Krakkóból indult az általa szállított 1000 forinttal az avignoni pápai udvarba.⁶³

Az elmondottak alapján tehát a 14. század folyamán a magyar és a lengyel kollektori körzetből származó pénz transzportjában – a külső politikai tényezők, a közlekedéscsökkentő adottságok és a fennálló kereskedelmi kapcsolatok miatt – két közvetítő állomás játszott központi szerepet: Velence, valamint a németalföldi régió egyik kiemelkedő kereskedelmi centruma, Brugge.⁶⁴ A két város ugyanis kiemelkedő interregionális pénzügyi központnak számított, ahol a jelentős itáliai kereskedőtársaságok bankfiókokat is működtettek. A begyűjtött pénz célba juttatásának legkézenfekvőbb és egyúttal legbiztonságosabb módját az Európa-szerete egyre bővülő bankhálózatok szolgáltatásainak igénybevétele, mai szóhasználatlaltal az átutalás jelentette. Mivel a kelet-közép-európai régióban, így a Magyar Királyság területén csak később létesültek bankfiókák,⁶⁵ a pénz helyi kereskedők révén jutott el az említett két pénzügyi centrumban működő bankfiókákba.

A magyar pénzek ideiglenes letétbe helyezésében a Szent Domonkos-rend fentebb már említett velencei kolostora is fontos szerepet játszott a 14. század első felében. 1308-ban a Bonaiutus de Casentino által gyűjtött aranyat és ezüstöt, 1309-ben pedig 1508 aranyforintnyi összeget helyeztek el ideiglenesen az említett konventben.⁶⁶ 1340 tavaszán László pécsi püspök Petrus Gervasii utasítása szerint 2000 firenzei aranyforintot adott át a velencei Szent János és Pál domonkos kolostor egyik szerzetesének, akitől az összeget a Velence területén tevékenykedő Bernardus de Lacu apostoli nuncius vette át, így ő gondoskodott

⁵⁹ Fejérpataky 1887: 593.

⁶⁰ Maléth 2020: 331/168. sz.

⁶¹ „[...] dedi uni famulo iudicis Pozoniensis, qui me conduxerat per III. dies usque ad Strigonium”. Mon. Vat. I/1. 432. A nevezett bíró 1338-ban *comes Jacobus filius Deprechtus* lehetett. Majorossy Judit szóbeli közléséért szíves köszönet.

⁶² Mon. Vat. I/1. 432; Fejérpataky 1887: 514.

⁶³ Fedeles 2017: 51.

⁶⁴ Renouard 1941: 280, 310–311, 471; Roover 1948a; Despy 1952: 96, 102–109; Schuchard 2000: 68–69.

⁶⁵ Mayer 1923–1924: 663.

⁶⁶ AAV Inst. Misc. 426, 476. sz.; Artner 2004: 52. sz.

annak Avignonba szállításáról. Egy évvel később László püspök ugyancsak az említett kolostorba juttatott el 700 budai márkát.⁶⁷ 1342-ben pedig – amint fentebb említettem – kényszerű velencei tartózkodása alatt maga Petrus kollektor helyezte el várakozása idejére az említett szerzetesházban az általa szállított összeget. Az Apostoli Kamara megbízható partnerei közé tartozó kolostorban biztonságos körülmények között őrizték az elhelyezett összegeket, majd pedig a szerzetesek egy-egy bankfiók közvetítése révén továbbították a pápai udvarba azokat. 1344. január 1-én a Petrus Gervasii által letétbe helyezett 5000 aranyforint a Malabayla kereskedőtársaság révén érkezett meg Avignonba, amit a *Camera Apostolica* nyugtával igazolt.⁶⁸

A kollektorok által összegyűjtött pénz időről időre magyar, lengyel és olasz kereskedők révén jutott el a velencei, valamint a németalföldi bankfiókokba. Ők saját üzleteik mellett, jól jövedelmező bevételek egészítő lehetőségként vállalkoztak a feladatra. A 14. század elején Hambacto pozsonyi polgár, az 1330-as évektől kezdődően pedig elsősorban a budai polgárok, köztük Egri János és Szatmári Miklós játszottak fontos szerepet a beszedett összegek átváltásában és Velencébe szállításában.⁶⁹ A Velencébe irányuló pénzügyletek lebonyolítása során az 1370-es években tűnt fel egy Budán letelepedő firenzei üzletember, Francesco di Bernardo da Ramignano (Franciscus Bernardi).⁷⁰ A magyarországi pályafutását szövetkereskedőként kezdő merkátor hamarosan a pénzügyletekbe is bekapcsolódott. Neve első ízben 1373 tavaszán bukkant fel a magyar forrásokban, amikor egy ugyancsak Budán működő padovai kereskedőtársával együtt Észak-Itáliába történő pénzáttalalással bízták meg.⁷¹ 1373 decemberében, majd a következő évben több alkalommal váltotta és utalta át a Petrus de Monasterio kollektor által gyűjtött pénzt a firenzei Donato di Guido és Maffeo Lotto kereskedőtársaság velencei fiókjába.⁷² Pályafutása Zsigmond uralkodása idején teljesedett ki, harmincad-, kamarahaszna-, majd kamaraispánként vett részt az országos pénzügyigazgatásban, végül altárnokmesterként ért karrierje csúcsára (1420–1422).⁷³ 1391-ben a Rogerius de Cauaciis kollektor által gyűjtött 784 forint szintén a Budán letelepült firenzei kolónia egyik tagja, Giovanni Tosingi⁷⁴ közvetítésével jutott el a Medici bankhoz, mely az összeget átutalta az Apostoli Kamarába.⁷⁵

A Bruggén keresztül zajló pénzforgalom elsősorban krakkói, boroszlói és toruői kereskedők részvételével valósult meg, de találunk köztük néhány pozsonyi polgárt, mint például Petrus Frankestent és Petrus Bagert is.⁷⁶ Brugge mellett

⁶⁷ Mon. Vat. I/1. 422–423.

⁶⁸ AAV Cam. Ap., IE, vol. 220, fol. 35r; Mohler (Hg.) 1931: 342.

⁶⁹ Mon. Vat. I/1. 402–403, 419; Lederer 1932: 129–133, 163–164.

⁷⁰ Arany 2020: Appendix 1, 239–241.

⁷¹ Renouard 1941: 312; Teke 1995: 131.

⁷² Fedeles 2017: 64.

⁷³ Arany 2007: 493–494.

⁷⁴ Arany 2020: Appendix 1, 318–319.

⁷⁵ AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 1, fol. 269r.

⁷⁶ Despy 1952: 107.

a másik két centrum, Brüsszel, valamint Mechelen is opcionális közvetítőállomás lehetett, amint azt egy Helias de Vodroniohoz intézett pápai instrukció jelzi.⁷⁷

A kereskedők – hasonlóan a bankokhoz – magától értetődő módon pénzt kaptak a szállításért, továbbá a pénzek átváltása során az árfolyamkülönbözetből is haszonra tettek szert. A pozsonyi Hambacto 10%-os haszonkulcsa azonban a korszakban is kirívóan magasnak számított,⁷⁸ az ugyanis átlagosan 1-2% körül mozgott. Franciscus Bernardi az 1370-es években 1,96%-os nyereséggel dolgozott.⁷⁹

SZERVÍCIUM- ÉS ANNÁTA-BEFIZETÉSEK

A püspökkinevezési illetéket, az úgynevezett szervíciumot a főpapok elméletileg a pápai kollektoroknál is befizethették, azonban erre a vizsgált korszakban mindössze három esetben került sor.⁸⁰ Petrus de Monasterio adószedő Déméndi Lászlótól a nyitrai (1372), majd a veszprémi (1376) püspöksége után járó *szervícium* egy-egy részét vette át, majd fizette be az Camera Apostolicába.⁸¹ Péter győri püspök pedig altizedszedőjének, Demeter barsi főesperesnek fizette be tartozását.⁸² Tartozásai egy részét két főpap, jelesül Pálóci György esztergomi érsek, valamint Rozgonyi Péter az 1425-ben az országban tevékenykedő pápai legátusnak fizette meg.⁸³

A kizárólag a pápa adományozási körébe tartozó (*beneficia non consistoralia*) kisebb egyházi javadalmak (káptalani javadalmak, plébániák, kápolna- és oltárrektorátusok) első éves bevételeinek felét kitevő adót, az annátát V. Márton pápa (1417–1431) 1421-es reformját követően már elkülönítetten könyvelték az Apostoli Kamarában.⁸⁴ Ezzel párhuzamosan pedig a magyar klerikusok a 14. századi gyakorlattól eltérően – a fentebb röviden vázolt Zsigmond-kori egyházpolitikai változások következtében – már nem a kollektoroknál rótták le, hanem közvetlenül a kamarába fizették be a tartozásaikat.

Az említett két, az Apostoli Kamarát illető adófajta befizetésének két alapvető módja állt a magyar egyháziak rendelkezésére: egyrészt személyesen, másrészt pedig meghatalmazottak útján teljesíthették ezirányú kötelezettségüket. A vizsgált korszakban az általános tendenciákhoz illeszkedően a főpapok és a kisebb javadalmások közül mindössze 13 fő utazott személyesen a római Kúriába, hogy ott intezze adófizetési ügyeit.⁸⁵ Vagyis az esetek döntő többségében képviselők útján juttatták el befizetéseiket a pápai udvarba. A prokurátorok sorában

⁷⁷ MVB IV. 599. sz.

⁷⁸ Lederer 1932: 131, 133.

⁷⁹ MPV IX. 112.

⁸⁰ Vö. Cameralia I. 336–695. sz.

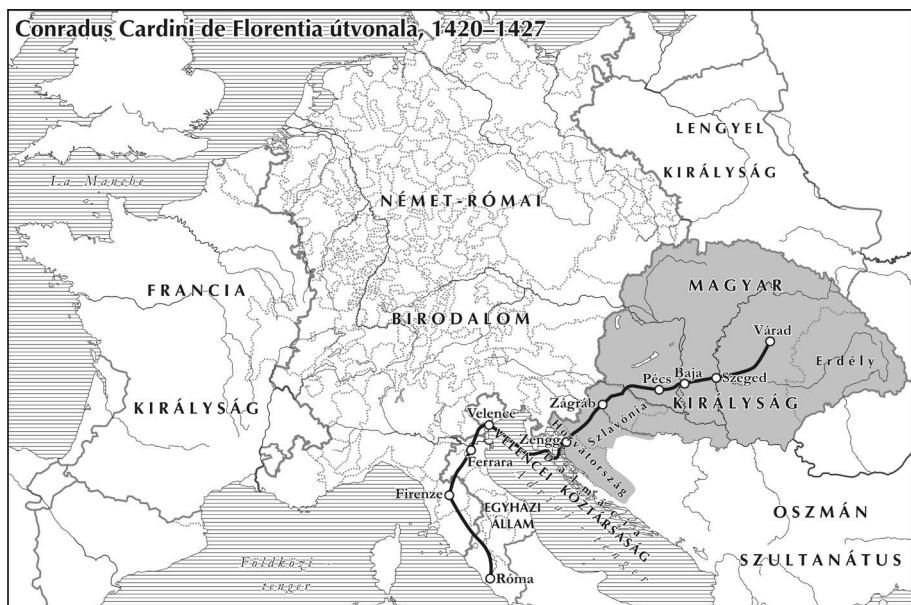
⁸¹ Cameralia I. 464, 477. sz.

⁸² MREV IV. 320. sz.

⁸³ Cameralia I. 614–615, 620. sz.

⁸⁴ Körmendy 1990; Fedeles 2012; Cameralia II. 152–296. sz.

⁸⁵ Cameralia I. 470, 583, 586, 591, 647–649, II. 1137, 1142, 1180, 1207, 1233–1234. sz.; ASRo Camerale I. 1115, fol. 24r.

2. térkép (© Fedeles Tamás, Nagy Béla)

a magyar javadalmak mellett külföldiek, köztük a pápai Kúria alkalmazottai is feltűntek.

A 14. században a magyar főpapok egyik legaktívabb kamarai képviselője Skultéti Konrád, számos magyar egyházi javadalom (esztergomi és pécsi kanonok, barsi, majd nyitrai főesperes) birtokosa volt.⁸⁶ A jogi képzettséggel rendelkező klerikus – Guillaume de Jugie bíboros familiárisaként – jól ismerte az avignoni pápai udvart, következésképpen az ügyintézés labirintusában is jól eligazodott. Az eredetileg kölni egyházmegyéi klerikus 1351 és 1368 között szinte folyamatosan úton volt Dél-Franciaország és a Kárpát-medence között. Királyi káplánként, a magyar egyháziak képviselétén túl, az uralkodó diplomáciai feladatokkal is megbízta. Ügyfelei között találjuk Telegdi Tamás kalocsai, Vásári Tamás esztergomi érseket, továbbá Szigfrid pannonhalmi apátot és Déméndi László nyitrai püspököt. Összesen 13 alkalommal képviselte e prelátusokat az Apostoli Kamarában, s ezek közé tartozott a két érsek nevében teljesített *ad limina* látogatás is. Ez utóbbi ügyeket Telegdi és Vásári aktuális *servicium*-részlet törlesztésével összevontan, s ily módon költséghatékonyan intézte.⁸⁷

Az 1420-as évek legfoglalkoztatottabb prokurátora a firenzei származású Conradus Cardini de Florentia váradi olvasókanonok, majd prépost volt. Ő – amint fentebb említettem – 1418-ban kollektori kinevezést kapott, ám ezzel járó

⁸⁶ Fedeles 2005: 444.

⁸⁷ Fedeles 2018d: 136, 3. táblázat.

feladatait Zsigmond király egyházpolitikájának következtében valójában nem tudta elvégezni. Ugyanakkor a pápai família tagjaként továbbra is szoros kapcsolatban maradt a *Camera Apostolicá*val. 1420 és 1427 között összesen tíz magyar javadalmas érdekében utazott Rómába (2. térkép).⁸⁸ Négy alkalommal egy-egy főpap nevében vállalta a *szervícium* kiegyenlítését (*obligatio*), összesen ötször fizetett a megbízói nevében (*solutio*), hét ízben kanonoki javadalmakkal kapcsolatos *annata*-ügyeket intézett, míg egy esetben a püspökök számára előírt kötelező szentszéki látogatást teljesítette. Conradus a pápai Kúriában kialakított kapcsolatai, nyelv- és helyismerete révén otthonosan mozgott a központi hivatalok útvesztőjében, így szívesen vállalta a megbízásokat. A kamarai ügyintézés csak az egyik célja volt itáliai utazásainak, ugyanis üzleti érdekeltségei miatt az 1420-as években szinte állandóan úton volt Várad, Firenze és Róma között.⁸⁹ Andrea Scolarari váradi püspök üzlettársaként elsősorban a Firenze és a Magyar Királyság közötti távolsági kereskedelembe kapcsolódott be: nemesfémeket exportáltak Erdélyből Itáliába, onnan pedig luxuscikkeket, olasz selymet és egyéb szöveteket hoztak be.⁹⁰ Működési területük azonban nem csupán a toszkán városállamra terjedt ki, ugyanis jelentős érdekeltségeket szereztek Rómában és Velencében is. Az Örök Városban Cardini a kamarai pénzügyletek mellett vélhetőleg szövetekkel is kereskedhetett. Római utazásai alkalmával felkereste szülővárosát is, ahol a rokonlátogatások során a szükséges árukészleteket is beszerezhetette. A pápai udvar tagjaként Konrad különböző előjogokat élvezett, gyakori római útjai alkalmával megfelelő helyismeretre és kapcsolati hálóra tett szert a Tevere partján, mindez pedig a sikeres üzleti tevékenység fontos előfeltétele volt.⁹¹

Mindazonáltal a főpapok fizetési kötelezettségének teljesítésébe az itáliai pénzügyletek is egyre gyakrabban kapcsolódtak be. Ez a pénz biztonságosabb célba juttatása mellett – legalábbis a nagyobb összegekkel adós érsekek, püspökök esetében – valószínűleg azzal magyarázható, hogy kinevezésük idején a prelátusok még nem rendelkeztek egyházmegyéjük jövedelmeivel, így szükségük lehetett a bankok nyújtotta hitelre. Az illetékfizetés különösképpen akkor terhelte meg a büdzsét, amikor az elődök elmaradt *szervícium*ait is az újonnan kinevezett főpapnak kellett kifizetnie.

BARDIK, ACCIAIUOLIK, MEDICIEK

Az Apostoli Kamara és az itáliai bankok kapcsolata a 13. század második felében fűződött szorosabbra, a különböző országokból az adott területen használt valutában befolyt összegeket ugyanis a bankházak váltották át a kamara számára. Ugyanakkor a bankfiliák szerepe is fokozatosan felértékelődött, hiszen – amint

⁸⁸ Conradus Cardini de Florentia útvonalára: Fedeles 2018a.

⁸⁹ Fedeles 2018a.

⁹⁰ Scolarari tevékenységére lásd még: Arany 2020: Appendix 1, 308–314.

⁹¹ Prajda 2013: 24.

fentebb láthattuk – az Európa különböző régióiban beszedett adókat a kollektorok ezekbe deponálták, majd a pénz átutalással jutott célba.⁹² E fejlődési folyamat révén a jelentősebb kereskedőtársaságok hivatalos képvisellel rendelkeztek a pápai udvarban, s az ennek nyomán használatba vett elnevezések (*mercatores domini pape Cameram Apostolicam sequentes, mercatores Camere, mercatores Curie Romane*), titulusok a *Camera Apostolica* és a bankházak szoros összefonódását tükrözik.⁹³

A vizsgált korszakban a pénzpiacot elsősorban a toszkán kereskedőtársaságok uralták, ebből kifolyólag ezek, illetve filiáik játszottak szerepet a magyar egyházi adóbefizetésének közvetítésében. Erre vonatkozólag az első ismert adat VIII. Bonifác pápa (1294–1303) Bonaiutus de Casentino kollektorhoz intézett utasítása 1301 októberéből, mely szerint az összegyűjtött pénzt a firenzei Spini vagy a pisai Benedicta társaságon keresztül kellett eljuttatnia az Apostoli Kamarába.⁹⁴ A Spini cég Gentilis de Monteflorum bíboros, pápai legátus magyarországi kudetése (1307–1311) idején is fontos szerepet játszott a pénzforgalom lebonyolításában, ugyanis a társaság egyik alkalmazottját, Franciscus Lapi Rochettit saját bankárjaként (*mercator noster*) alkalmazta, és őt bízta meg a magyar egyházi adó beszédésével, majd Velencébe szállításával.⁹⁵ A Spini társaság évtizedekkel később tűnt fel ismét magyar–szentszéki pénzügyek lebonyolításában: alkalmazottai 1393 és 1403 között néhány *szervíciium*-fizetést teljesítettek.⁹⁶

XXII. János és XII. Benedek pontifikátusa idején a Bardi, a Peruzzi, az Acciaiuoli, valamint a Bonaccorsi társaságok voltak a *Camera Apostolica* kiemelt partnerei. A magyar és lengyel területekről Avignonba irányuló pénzforgalom leginkább a Bardi és az Acciaiuoli bankok hálózatán keresztül zajlott, ugyanis mindkét cég fiókot nyitott Bruggében és Velencében is.⁹⁷ A Velencében működő bankfiókok igen jelentős szerepet játszottak a magyarországi pénztranszportban, így mások mellett a Bardi kereskedőtársaság ottani lerakatát is szívesen vették igénybe a magyar területen működő kollektorok.⁹⁸ 1320-ban Rufinus de Civinio utalt a társaság közreműködésével 461 forintot.⁹⁹ 1332 novemberében pedig egy hírvivőt küldtek az Apostoli Kamarából a magyar kollektória adószedőjéhez, és meghagyták nekik, hogy a beszedett összegeket a Bardi vagy az Acciaiuoli társaság velencei lerakatában helyezték el.¹⁰⁰

A nagy firenzei társaságok 1340-es évektől kezdődő hanyatlása után egy piemonti cég került a Szentszék látókörébe. VI. Kelemen (1342–1352), valamint VI. Ince (1352–1362) pápasága idején az Astiban alapított *societas de Malabayla*

⁹² Denzel 1994.

⁹³ Bauer 1928: 459–465; Samarán–Mollat 1905: I. 51–56; Mayer 1923–1924.

⁹⁴ Theiner (ed.) 1859–1860: I. 620. sz.

⁹⁵ Lederer 1932: 129.

⁹⁶ Cameralia I. 504–505, 511, 520, 539, 542–543, 548, 555, 565. sz.

⁹⁷ Renouard 1941: 188.

⁹⁸ Mon. Vat. I/1. 403.

⁹⁹ Göller (Hg.) 1910: 471–472.

¹⁰⁰ AAV Inst. Misc. 6612. sz. fol. 36.

lett a Szentszék legfontosabb partnere, mely így a kelet-közép-európai pénzforgalomban is meghatározó szerepet játszott.¹⁰¹ Az első adat a társaság tevékenységének magyar vonatkozására 1343 májusából ismert. Ekkor a Galhardus de Carceribus által a kollektória területén begyűjtött adókat a cég bruggei fiókja fizette be az Apostoli Kamarába (*recepta de regnos Polonie et Ungarie*).¹⁰² A következő két évtizedben e pénzintézet németalföldi lerakatán keresztül folyamatosan érkeztek az utalások a pápai udvarba.¹⁰³ A társaság nevével 1362 májusában találkozunk utoljára, amikor Arnoldus de la Caucina kollektor krakkói házában boroszlói kereskedőkkel kötött szerződést, amelyben ők vállalták, hogy egy év alatt 1000 jó magyar aranyforintot eljuttatnak a Malabayla társaság bruggei faktoraihoz.¹⁰⁴

Az 1360–1370-es években az Apostoli Kamara és a részegyházak közötti pénzügyi tranzakciók lebonyolításában ismét a toszkán kereskedőtársaságok töltötték be kulcspozíciót. Kiemelkedett közülük a régi Alberti bank, de mellette több más társaság, így az új Alberti, a Guardi, a Ricci, a Soderini, a Strozzi vagy a luccai Guinigi cég is fontos szerepet játszott. A korszak magyar és lengyel kollektori pénzáttalásaiban a firenzei Alberti Antichi bankház, Donato Guidonis és Maffeo Lotto társasága, valamint Vieri di Cambi di Medici cége¹⁰⁵ működött közre.¹⁰⁶ A firenzei kereskedőtársaságok központi szerepét jól szemlélteti Petrus Stephani de Monasterio kollektor gyakorlata, aki az 1373 és 1375 között begyűjtött adó 92%-át, összesen 18 555 aranyforintot banki átutalásokkal juttatta el Avignonba. Ennek az összegnek közel 65%-a velencei, míg a fennmaradó rész bruggei bankfiókok közvetítésével ért célba.¹⁰⁷

A Medici társaság szerepe kiemelkedő, ugyanis a 14. század utolsó évtizedeitől a 15. század utolsó negyedében bekövetkező hanyatlásáig ez a cég volt a piacvezető a kamarai befizetések terén.¹⁰⁸ A firenzei központtal működő *societas* az 1380-as évek derekától kezdve a magyar egyháziak és a kamara közötti pénzügyleteknek is fontos közvetítője volt. 1391-ben a bank három egységre bomlott, az egyik önálló céget a római fiók vezetője, Giovanni di Bicci di Medici hozta létre. A cég, melynek fő tevékenységi körét a váltóüzletek jelentették, számos egyházi és világi ügyféllel rendelkezett a kelet-közép-európai térség országaiból.¹⁰⁹ Nem meglepő tehát, hogy a magyar egyháziak is többnyire a Medicieket választották: 1386 és 1450 között több mint félszáz esetben vették igénybe a szolgáltatásait.¹¹⁰

¹⁰¹ Renouard 1941: 111, 198, 200.

¹⁰² Mohler (Hg.) 1931: 485–486.

¹⁰³ Például Mohler (Hg.) 1931: 510–511, 537–538, 550–551; Renouard 1941: 645–646; Artner 2004: 65, 68–69. sz.

¹⁰⁴ Artner 2004: 80. sz.

¹⁰⁵ A Soderini, a Strozzi és a Vieri di Cambi di Medici cégek magyarországi tevékenységére Arany 2020: Appendix 1, a Mediciekre: 286–287.

¹⁰⁶ MPV IX, 111–112.

¹⁰⁷ Fedeles 2017: 63–64.

¹⁰⁸ Roover 1948b; Roover 1963; Esch 1966: 282–321; Cassandro 1994; Esch 1998.

¹⁰⁹ Néhány magyar prelátus kamarai befizetése is e társaság közvetítésével történt. Cameralia I. 93, 490, 494, 540–541, 546, 584. sz.

¹¹⁰ Cameralia I. 490–695. sz.; Fedeles 2014: 200.

Az 1380-as évektől a Mediciek budai faktoraik révén közvetlen kapcsolatban álltak a Magyar Királysággal, s az ügyletek lebonyolítása elsősorban a velencei bankfiókon keresztül történt.¹¹¹ A fentebb említett Giovanni Tosingi 1388-tól képviselte a Vieri di Medici bankot, mely a magyar egyházi adók közvetítésében is szerepet vállalt. 1389-ben VI. Orbán pápa hozzájárult ahhoz, hogy Alsáni Bálint pécsi püspök az Apostoli Kamarának járó adót 10 000 forintos értékhatárig Tosinginek adhassa át.¹¹² 1391-ben pedig – amint láthattuk – a pápai kollektor is az ő közvetítésével utalta át a beszedett adó egy részét.¹¹³

Természetesen a kereskedőtársaságok, bankházak – munkájuk ellentételezéseként – e tranzakciók lebonyolításából haszonra tettek szert. Erre az *eius/suis periculis et expensis* formulával a pápai bullákban és az egyéb kamarai dokumentumokban is egyértelműen utaltak.¹¹⁴

* * *

A pápaság és a magyar egyház között fennálló gazdasági kapcsolatok a 14. század elejétől folyamatosnak tekinthetők. Az Apostoli Kamara által szisztematikusan kiépített kollektori hálózatnak a Kárpát-medence is szerves részét képezte. A Magyar Királyság 1317 és 1337 között, majd 1391 után önálló, a köztes évtizedekben pedig a lengyel területekkel és Sziléziával közös adószedői kerületet alkotott. Az adószedést ugyan Anjou királyaink időnként megnehezítették, majd a beszedett összeg harmadrészét pápai felhatalmazással saját céljaikra fordíthatták, a pénzz szállítványok ennek ellenére folyamatosan érkeztek Avignonba. A helyzet a 15. század elejétől változott meg gyökeresen, amikor a Zsigmond és IX. Bonifác pápa közötti ellentét, majd a fokozatosan növekvő oszmán veszély következtében a pápai tizedszedés annak ellenére szűnt meg az országban, hogy még 1448-ban is sor került *collector apostolicus* kinevezésére. A kontinuitás azonban még így is fennállt, ugyanis a főpapok kinevezéseinek illetékei, valamint a kisebb javadalmak annátái továbbra is gyarapították a *Camera Apostolica* bevételeit.

A 14. században az ország területén tevékenykedő kollektorok által megszervezett népes apparátus gondoskodott az egyházmegyék klérusának adóztatásáról, a beszedett összegek begyűjtéséről, majd pedig a pápai udvarba juttatásáról. A pénztranszportban a kezdetektől jelentős szerepet játszottak az itáliai bankok. A 14. században a magyar (és a lengyel) pénzforgalom szempontjából két kereskedelmi központ, a németalföldi Brugge és az észak-itáliai Velence szerepe volt kiemelkedő, ugyanis az itáliai pénzintézetek mindkét városban fiókokat (*succursales*) létesítettek. A kollektorok az általuk begyűjtött adókat magyar és lengyel kereskedők révén juttatták el rendszeresen ezekbe a fiókokba.

A kollektorok mellett a *servíciuumok* és *annáták* befizetése során a kereskedőtársaságok szerepe is fokozatosan növekedett. Jóllehet az adóalanyok általában

¹¹¹ Teke 1995: 143; Arany 2008: 281; Prajda 2017: 41.

¹¹² Arany 2007: 538.

¹¹³ AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 1, fol. 269r.

¹¹⁴ MVB IV 599. sz.; Theiner (ed.) 1863: I. 404. sz.; MPV IX. 112.

egy szívesen utazó, tapasztalt klerikust bíztak meg kamarai ügyeik intézésével, a 14. század végétől már az itáliai pénzintézetek is egyre gyakrabban tűntek fel a pénzügyi tranzakciók során. Mivel a társaságok kiválasztása a mindenkori pápa hatáskörébe tartozott, a magyar kollektorok, valamint az egyéni befizetők is a Szentszék iránymutatását követték. A 14. század folyamán a Spini, a Bardi, az Acciaiuoli, a Malabayla és az Alberti cég bonyolította a legnagyobb pénzforgalmat a magyar egyház és a Szentszék között, majd a 14. század utolsó évtizedeitől e régióban is a Medici társaság vált piacvezetővé.

FORRÁSOK

Archivio Apostolico Vaticano (AAV)

Armadio XXXIII (Arm.);

Camera Apostolica (Cam. Ap.);

Collectoriae (Coll.);

Diversa Cameralia (Div. Cam.);

Introitus et exitus (IE);

Instrumenta Miscellanea (Instr. Misc.);

Registra Vaticana (Reg. Vat.).

Archivio di Stato di Roma (ASRo)

Fondo Camerale.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

Diplomatikai Fényképgyűjtemény (DF).

Artner Edgár 2004: *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája*. Összegyűjtötte és kiadásra előkészítette: Artner Edgár, közreadja: Szovák Kornél – Török József – Tusor Péter. (Collectanea Vaticana Hungariae I/1.) Budapest – Róma. BP III: *Bullarium Poloniae III, 1378–1417*. Ediderunt et curaverunt Sulkowska-Kuras, Irena et Kuras, Stanisław. Romae, 1988.

Cameralia: *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. I–II. Feltárta, szerkesztette és közreadja: Lukács József – Tusor Péter – Fedeles Tamás, szerkesztőtárs: Nemes Gábor. (Collectanea Vaticana Hungariae I/9–10.) Budapest – Róma, 2014.

Göller, Emil (Hg.) 1910: *Die Einnahmen der Apostolischen Kammer unter Johann XXII*. (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, 1.) Paderborn.

Körmeny József 1990: *Annatae e regno Hungariae provenientes in Archivo Secreto Vaticano 1421–1536*. (Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 21.) Budapest.

Mohler, Ludwig (Hg.) 1931: *Die Einnahmen der Apostolischen Kammer unter Klemens VI*. (Vatikanische Quellen zur Geschichte der päpstlichen Hof- und Finanzverwaltung 1316–1378, 5.) Paderborn.

- Monaco, Michele 1973: *Il „De officio Collectoris in Regno Angliae” di Pietro Griffi da Pisa (1469–1516)*. (Uomini e Dottrine 19.) Roma.
- Mon. Vat. I/1: *Monumenta Vaticana historiam Regni Hungariae illustrantia: Rationes collectorum pontificorum in Hungaria*. Ed. Fejérpataky László – Ipolyi Arnold. (Vatikáni magyar okirattár, I. Sorozat 1. kötet: a pápai tizedszedők számadásai, 1281–1375.) Budapest, 1887.
- MPV II: *Monumenta Poloniae Vaticana, Tomus II. Acta Camerae Apostolicae, 1344–1374*. Ed. Jan Ptašník. Cracoviae, 1913.
- MPV IX: *Monumenta Poloniae Vaticana, Tomus IX. Acta Camerae Apostolicae Volumen III. Liber receptorum et expensarum Petri Stephani 1373–1375*. Ed. Stanislaus Sczur. Cracoviae, 1994.
- MREV: *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis*. I–IV. Ed. Vilmos Fraknói – József Lukcsics. Budapestini, 1896–1907.
- MVB: *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia, IV. Acta Gregorii XI 1370–1378*. Opera Caroli Stloukal. Praegae, 1949–1953.
- Theiner, Augustinus (ed.) 1859–1860: *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia*, I–II. Roma.
- Theiner, Augustinus (ed.) 1863: *Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia*. I. Roma.
- UGDS III: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*. Bd. III. Hgg. von Franz Zimmermann – Carl Werner – Georg Müller. Hermannstadt, 1902.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Arany Krisztina 2007: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450). *Fons* (14.) 3. 483–549.
- Arany Krisztina 2008: Firenzei-magyar kereskedelmi kapcsolatok a 15. században. In: Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter (szerk.): *Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet*. Budapest, 277–297.
- Arany, Krisztina 2020: *Florentine Families in Hungary in the First Half of the Fifteenth Century: A Prosopographic Study of Their Economic and Social Strategies*. Kiel.
- Bauer, Clemens 1928: *Epochen der Papstfinanz*. *Historische Zeitschrift* (138.) 457–503.
- Csukovits Enikő 2012: *Az Anjouk Magyarországon. I. rész. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Budapest.
- Denzel, Markus A. 1994: *La Pratica della Cambiatura. Europäischer Zahlungsverkehr vom 14. bis zum 17. Jahrhundert*. (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 58.) Stuttgart.
- Despy, Georges 1952: Bruges et les collectories pontificales de Scandinavie et de Pologne au XIVe siècle. *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome* (27.) 95–109.
- Esch, Arnold 1966: Bankiers der Kirche im großen Schisma. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* (46.) 277–398.

- Esch, Arnold 1998: Überweisungen an die päpstliche Kammer aus den Diözesen des Reiches unter Einschaltung italienischer und deutscher Kaufleute und Bankiers. Regesten der Vatikanischen Archivalien 1431–1475. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* (78.) 262–387.
- Favier, Jean 1966: *Les finances pontificales e l'époque du Grand Schisme d'Occident 1378–1409*. (Bibliothèque des Écoles Français d'Athènes et de Rome 211.) Paris.
- Fedele Tamás 2005: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.) Pécs.
- Fedele Tamás 2012: Az Apostoli Kamara középkori nyugtái. In: Tuszor Péter (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék. (Források és távlatok.) Tanulmányok Erdő bíboros tiszteletére*. (Collectanea Vaticana Hungariae 8.) Budapest – Róma, 11–25.
- Fedele Tamás 2014: A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában. In: Bárány Attila – Pósnán László (szerk.): „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*” *Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Debrecen, 189–204.
- Fedele Tamás 2017: Petrus Stephani collector apostolicus. In: Tuszor Péter – Szovák Kornél – Fedele Tamás (szerk.): *Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar kutatások a 21. században*. (Collectanea Vaticana Hungariae Classis I/15.) Budapest – Róma, 31–87.
- Fedele Tamás 2018a: Firenze–Várad–Róma. Conradus Cardini de Florentia pályájának kontúrjai. In: Bene Krisztián – Huszár Mihály – Kolontári Attila (szerk.): *A pécsi ruszisztika szolgálatában. Bebesi György 60 éves*. Pécs, 110–146.
- Fedele Tamás 2018b: Ecclesiastical Career of the Apostolic Collector Petrus de Monasterio. In: *Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano. I. La Chiesa nella storia, Religione, cultura, costume*. Tomo 1, a cura di Andreas Gottsmann – Pierantonio Piatti – Andreas E. Rehberg. (Collectanea Archivi Vaticani 106.) Città del Vaticano, 575–588.
- Fedele Tamás 2018c: Az uralkodó, a Szentszék és a magyar főpapok Luxemburgi Zsigmond korában. In: Bóhm Gábor – Czeferner Dóra – Fedele Tamás (szerk.): *Mesterek és Tanítványok 2. Tanulmányok a bölcsészeti- és társadalomtudományok területéről*. Pécs, 81–146.
- Fedele Tamás 2018d: Ad limina beatorum Petri et Pauli apostolorum: Magyar prelátusok szentszéki látogatásai a középkorban. In: Kincses Katalin Mária (szerk.): *Hadi és más nevezetes történetek: Tanulmányok Veszprémy László tiszteletére*. Budapest, 117–132.
- Fedele Tamás – K. Németh András 2006: A tolnai és a regölyi főesperesség. Régészeti és prozopográfiai adatok Tolna megye egyházigazgatásának történetéhez. *Századok* (140.) 6–7. 397–433.
- Fejérfpataky László 1887: Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. *Századok* (21.) 493–517, 589–609.
- Fink, Karl August 1930–1931: Eine Strassburger Kollektorie aus dem Pontifikat Martins V. *Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken* (22.) 182–226.
- Fraknoi Vilmos 1901: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkel I*. Budapest.

- Gasnault, Pierre 1958: Notes et documents sur la Chambre apostolique à l'époque d'Urban V. *Mélanges d'Archéologie et d'Histoire* (70.) 367–394.
- Hegyí Géza 2010: Egyházigazgatási határok a középkori Erdélyben I. *Erdélyi Múzeum* (72.) 1–32.
- Higounet, Charles 1976: Arnaud de Caussin, un „Gascon” à Cracovie 1344–1371, Cultus et cognitio. In: Kulczyński, Stefan Krzysztof (ed.): *Studie z dziejów średnio-wiecznej kultury*. Warszawa, 195–202.
- Karlinszky Balázs 2014: A veszprémi nagyprépostok archontológiája, 1079–1543: három prépost portréjával. *Turul* (87.) 3. 93–103.
- Kirsch, Johann Peter 1894: *Die päpstlichen Kollektorien in Deutschland während des XIV. Jahrhunderts*. (Quellen und Forschungen aus dem Gebiet der Geschichte 3.) Paderborn.
- Kowalski, Marek Daniel 2011: Rationes Iacobini de Rubeis, collectoris in Regno Poloniae (1426–1434). Rachunki Giacomina Rossiego, papieskiego kolektora generalnego w Polsce, z lat 1426–1434. *Studia Źródloznawcze* (49.) 61–96.
- Kropf Lajos 1901: A magyarországi pápai tizedszedők számadásai a 13. és 14. században. *Magyar Gazdaságtörténelmi Szemle* (8.) 196–211, 233–266.
- Lederer Emma 1932: *A középkori pénzüzetek története Magyarországon (1000–1458)*. Budapest.
- Lunt, William Edward 1934: *Papal Revenues in the Middle Ages*. I–II. New York.
- Maléth Ágnes 2017: Egy elfeledett pápai adószedő Magyarországon: Bonaiutus de Casentino. In: Berta Adrián – Gyarmati Sándor – Kovács Tamás (szerk.): *Középkortörténeti tanulmányok* 9. Szeged, 141–156.
- Maléth Ágnes 2020: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*. Pécs.
- Mayer Béla 1923–1924: Pápai bankárok szerepe Magyarországon a középkor végén. *Századok* (57–58.) 648–668.
- Piti Ferenc 2001: „... de adventu regis Hungarie” Károly Róbert tervezett dalmáciai hadjáratáról az 1340. évi oklevelek tükrében. *Acta Historica* (115.) 41–53.
- Prajda Katalin 2013: Andrea di Filippo Scolari váradi püspök. Andrea Scolari váradi püspök (1409–1426) és firenzeiek a Zsigmond-kori Erdélyben. In: Kovács Zsolt – Orbán János (szerk.): *Táguló horizont. Tanulmányok a fiatal művészettörténészek marosvásárhelyi konferenciájának előadásaiból*. Marosvásárhely – Kolozsvár, 21–32.
- Prajda, Katalin 2017: Florentines' Trade in the Kingdom of Hungary in the Fourteenth and Fifteenth Centuries. Trade Routes, Networks, and Commodities. *The Hungarian Historical Review* (6.) 36–58.
- Ráczy György 1996: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In: Zombori István (szerk.): *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000. éve*. Budapest, 55–82.
- Renouard, Yves 1941: *Les relations des Papes d'Avignon et des compagnies commerciales et bancaires de 1316 à 1378*. (Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome 151.) Paris.
- Roover, Raymond 1948a: *Money, Banking and Credit in Medieval Bruges. Italian Merchant-Bankers Lombards and Money Changers. A Study in the Origin of Banking*. (The Medieval Academy of America 51.) Cambridge.

- Roover, Raymond 1948b: *The Medici Bank. Its Organization, Menagement, Operations and Decline*. New York – London.
- Roover, Raymond 1963: *The Rise and Decline of the Medici Bank, 1397–1494*. (Harvard Studies in Business History 21.) Cambridge.
- Samaran, Charles – Mollat, Guillaume 1905: *La fiscalité pontificale en France an XIVe siècle*. Paris.
- Schuchard, Christiane 2000: *Die päpstlichen Kollektoren im späten Mittelalter*. (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts Rom 91.) Tübingen.
- Teke Zsuzsa 1979: *Vélenicei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a XIII–XV. században*. (Értekezések a történeti tudományok köréből 86.) Budapest.
- Teke Zsuzsa 1995: Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403. *Történelmi Szemle* (37.) 2. 129–150.
- Weakland, John E. 1968: Administrative and Fiscal Centralization under Pope John XXII, 1316–1334. *Catholic Historical Review* (54.) 2. 39–54, 285–310.
- Zsoldos, Attila 2013: Kings and Oligarchs in Hungary in the Turn of the Thirteenth and Fourteenth Centuries. *The Hungarian Historical Review* (2.) 2. 211–242.